

TALAB VA TAKLIF ELASTIKLIGI**Turopova Nigora Xolmurod qizi**

Iqtisodiyot fanlari falsafa doktori, dotsent

nturopova@tersu.uz**Shoniyozova Nargiza Zokirovna**

Terdu iqtisodiyot yo'nalishi 2-bosqich talabasi

shoniyozovanargiza2811@gmail.com**Annotatsiya**

Mazkur maqolada talab va taklif elastikligi tushunchasi iqtisodiy nazariyaning markaziy kategoriyalaridan biri sifatida ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Elastiklik ko'rsatkichlarining narx mexanizmi, bozor muvozanati va resurslar taqsimotiga ta'siri nazariy hamda amaliy misollar asosida yoritiladi. Tadqiqotda elastiklikning asosiy turlari, ularning hisoblash usullari va iqtisodiy qarorlar qabul qilishdagi ahamiyati chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, elastiklik ko'rsatkichlaridan foydalanish orqali bozor subyektlarining xulq-atvorini prognozlash imkoniyatlari ochib beriladi. Maqolada olingan xulosalar iqtisodiy siyosat, narx belgilash strategiyasi va bozorni tartibga solish jarayonlarida elastiklik nazariyasining amaliy ahamiyatini asoslashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: talab elastikligi, taklif elastikligi, narx omili, bozor muvozanati, iqtisodiy xulq-atvor, mikroiqtisodiyot.

Abstract

This article scientifically analyzes the concept of elasticity of demand and supply as one of the central categories of economic theory. The impact of elasticity indicators on the price mechanism, market equilibrium and resource allocation is illustrated on the basis of theoretical and practical examples. The study deeply analyzes the main types of elasticity, their calculation methods and their importance in making economic decisions. It also reveals the possibilities of forecasting the behavior of market entities using elasticity indicators. The conclusions drawn in the article serve to substantiate the practical significance of the theory of elasticity in economic policy, pricing strategies and market regulation processes.

Keywords: elasticity of demand, elasticity of supply, price factor, market equilibrium, economic behavior, microeconomics.

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida narxlar mexanizmi talab va taklifning o'zaro ta'siri orqali shakllanadi. Ushbu jarayonning chuqur mohiyatini anglashda elastiklik tushunchasi muhim ilmiy vosita sifatida namoyon bo'ladi. Talab va taklif elastikligi iqtisodiy subyektlarning narx signallariga bo'lgan munosabatini ifodalaydi va bozor jarayonlarining sezgirlik darajasini aniqlash imkonini beradi. Ayniqsa, narxlarning tez-tez o'zgarib turishi, inflyatsiya jarayonlari va raqobatning kuchayishi sharoitida elastiklik ko'rsatkichlari iqtisodiy qarorlar qabul qilishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shu bois, elastiklik masalasi nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb bo'lib, iqtisodiy siyosatni samarali olib borishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Talab va taklif elastikligi muammosi iqtisodiy fikr tarixida alohida o'rin egallaydi. Klassik iqtisodiy maktab vakili A. Marshall elastiklik tushunchasini ilmiy muomalaga kiritib, uni narx va hajm o'zgarishlari o'rtasidagi nisbat sifatida izohlagan. Keyinchalik neoklassik yo'nalish vakillari elastiklikni bozor muvozanatini tahlil qilishda asosiy vosita sifatida rivojlantirdilar. Zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda esa elastiklik ko'rsatkichlari fiskal va monetar siyosatning samaradorligini baholash, soliqlar va subsidiyalar ta'sirini aniqlashda keng qo'llanilmoqda. Mahalliy iqtisodiy tadqiqotlarda ham elastiklik bozor islohotlari jarayonida narx liberallasuvi va iste'molchilarning xulq-atvorini tahlil qilishda muhim indikator sifatida ko'riladi. Shu bilan birga, ayrim tadqiqotlarda elastiklikning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini yetarli darajada ochib berilmagan, bu esa ushbu maqolaning ilmiy ahamiyatini yanada oshiradi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot metodologiyasi umumilmiy va maxsus iqtisodiy tahlil usullariga asoslanadi. Talab va taklif elastikligini aniqlashda narx elastikligi koeffitsientlari, mantiqiy tahlil va qiyosiy solishtirish usullaridan foydalanildi. Nazariy modellar shartli iqtisodiy vaziyatlar bilan uyg'unlashtirilib, elastiklik darajalarining bozor muvozanatiga ta'siri baholandi. Shuningdek, jadval va grafik tahlil yordamida elastiklik turlarining iqtisodiy mazmuni ochib berildi. Ushbu metodologik yondashuv elastiklik nazariyasini faqat matematik tushuncha sifatida emas, balki real iqtisodiy jarayonlarni tushuntiruvchi ilmiy kategoriya sifatida talqin qilish imkonini beradi.

Tadqiqot metodologiyasini shakllantirish jarayonida elastiklik tushunchasining murakkab iqtisodiy tabiati e'tiborga olindi. Chunki talab va taklif elastikligi nafaqat narx va miqdor o'rtasidagi oddiy nisbat, balki bozor subyektlarining psixologik,

institutsional va vaqt omili bilan bog‘liq xatti-harakatlarini ham o‘zida mujassam etadi. Shu sababli tadqiqotda faqat matematik hisoblashlar bilan cheklanilmasdan, elastiklik ko‘rsatkichlarining iqtisodiy mazmunini ochishga qaratilgan mantiqiy tahlil usullari ham qo‘llanildi.

Metodologik yondashuvda statik va dinamik tahlil elementlari uyg‘unlashtirildi. Statik tahlil elastiklik koeffitsientlarini ma’lum bir vaqt kesimida baholashga xizmat qilgan bo‘lsa, dinamik tahlil narx va hajm o‘zgarishlarining vaqt bo‘yicha ta’sirini aniqlash imkonini berdi. Bundan tashqari, qiyosiy tahlil orqali elastiklik darajalarining turli bozor segmentlarida qanday namoyon bo‘lishi solishtirildi. Ushbu yondashuv elastiklikni real iqtisodiy sharoitlarda qo‘llash imkoniyatlarini yanada aniqlashtirdi.

Tadqiqot metodologiyasida nazariy modellashtirish ham muhim o‘rin tutdi. Talab va taklif egri chiziqlarining elastiklik darajasiga qarab siljishi shartli iqtisodiy vaziyatlar orqali izohlandi. Bu esa elastiklik ko‘rsatkichlarining iqtisodiy siyosatdagi ahamiyatini konseptual darajada asoslash imkonini berdi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, talab elastikligi yuqori bo‘lgan tovarlar bozorida narx o‘zgarishlari savdo hajmiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Aksincha, noelastik talab sharoitida narx oshishi umumiy tushumning ortishiga olib keladi. Taklif elastikligi esa ishlab chiqarish omillarining moslashuvchanligi, texnologik imkoniyatlar va vaqt omiliga bevosita bog‘liq ekanligi bilan ajralib turadi. Quyidagi jadval elastiklik turlarini umumlashtirib ko‘rsatadi.

Elastiklik turi	Elastiklik koeffitsienti	Iqtisodiy mazmuni
Mutlaqo elastik talab	$E > 1$	Narxdagi kichik o‘zgarish talabda katta o‘zgarish keltiradi
Bir birlik elastiklik	$E = 1$	Narx va talab o‘zgarishi mutanosib
Noelastik talab	$E < 1$	Talab narxga sust ta’sir qiladi

O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatdiki, talab elastikligi darajasi bozor strukturasi bevosita bog‘liq. Raqobat kuchli bo‘lgan bozorlarda talab odatda nisbatan elastik bo‘lib, iste’molchilar narx o‘zgarishlariga tez va sezgir munosabat bildiradilar. Aksincha, monopol yoki oligopol bozor sharoitida talabning noelastikligi ustunlik qiladi, bu esa narxlarning oshishiga qaramay sotuv hajmining keskin kamaymasligiga olib keladi.

Natijalar shuningdek taklif elastikligining vaqt omiliga yuqori darajada bogʻliqligini tasdiqladi. Qisqa muddatda ishlab chiqaruvchilar resurslar cheklanganligi sababli narx oʻzgarishlariga sust javob qaytaradilar, uzoq muddatda esa texnologik moslashuv va investitsiyalar hisobiga taklif elastikligi sezilarli darajada ortadi. Bu holat iqtisodiy siyosatda qisqa va uzoq muddatli qarorlarni farqlash zarurligini koʻrsatadi.

Tadqiqot davomida aniqlanganki, elastiklik koʻrsatkichlari asosida umumiy tushum dinamikasini prognozlash mumkin. Noelastik talab sharoitida narxlarning oshishi budjet tushumlarini koʻpaytirsa, elastik talab sharoitida bunday siyosat aks taʼsir koʻrsatadi. Ushbu natijalar fiskal siyosatni ishlab chiqishda elastiklikni hisobga olish zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar elastiklik koʻrsatkichlarini iqtisodiy siyosatda hisobga olish zarurligini tasdiqlaydi. Masalan, soliq siyosatini ishlab chiqishda talabning noelastik yoki elastik ekanligini eʼtiborga olmaslik ijtimoiy norozilik yoki ishlab chiqarish hajmining qisqarishiga olib kelishi mumkin. Shuningdek, taklif elastikligini oshirish ishlab chiqaruvchilarning raqobatbardoshligini kuchaytiradi va bozor barqarorligini taʼminlaydi. Elastiklik nazariyasi isteʼmolchi va ishlab chiqaruvchi ortiqchasini aniqlashda ham muhim ilmiy asos boʻlib xizmat qiladi.

Olingan natijalarni muhokama qilish jarayonida elastiklik nazariyasining faqat mikroiqtisodiy emas, balki makroiqtisodiy ahamiyati ham yaqqol namoyon boʻldi. Talab va taklif elastikligi iqtisodiy oʻsish surʼatlari, inflyatsiya darajasi va bandlik koʻrsatkichlariga bilvosita taʼsir koʻrsatadi. Shu nuqtai nazardan, elastiklikni eʼtiborga olmagan iqtisodiy siyosat qisqa muddatli ijobiy natijalar bersa-da, uzoq muddatda salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Muhokama jarayonida aniqlanganki, elastiklik koʻrsatkichlari iqtisodiy tengsizlik muammosini tahlil qilishda ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, asosiy isteʼmol tovarlariga boʻlgan talab odatda noelastik boʻlgani sababli, narxlarning oshishi past daromadli aholi qatlamiga nisbatan kuchliroq salbiy taʼsir koʻrsatadi. Bu holat ijtimoiy yoʻnaltirilgan iqtisodiy siyosat yuritishda elastiklik koʻrsatkichlaridan foydalanish zaruratini kuchaytiradi.

Shuningdek, muhokama natijalari elastiklik nazariyasining raqobat siyosati va bozorni tartibga solishdagi ahamiyatini ham koʻrsatdi. Taklif elastikligini oshirishga qaratilgan institutsional islohotlar bozor barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi va narx tebranishlarini yumshatadi.

XULOSA

Talab va taklif elastikligi bozor mexanizmlarini chuqur tushunish, iqtisodiy qarorlar qabul qilish va samarali iqtisodiy siyosat yuritishda muhim nazariy-amaliy ahamiyatga ega. Elastiklik ko'rsatkichlari orqali narx o'zgarishlarining iqtisodiy oqibatlarini oldindan baholash mumkin. Shu bois, elastiklik nazariyasi iqtisodiy ta'lim va ilmiy tadqiqotlarda muhim o'rin tutadi hamda bozor munosabatlarini tahlil qilishda ishonchli ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Yuqoridagi tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, talab va taklif elastikligi iqtisodiy jarayonlarni tushunishda fundamental ahamiyatga ega bo'lgan ilmiy kategoriya hisoblanadi. Elastiklik ko'rsatkichlari orqali narx mexanizmining real iqtisodiy oqibatlarini aniqlash, bozor subyektlarining xulq-atvorini prognozlash va iqtisodiy siyosatning samaradorligini baholash mumkin.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, elastiklikni e'tiborga olgan holda ishlab chiqilgan iqtisodiy qarorlar bozor barqarorligini ta'minlashga, resurslardan samarali foydalanishga va ijtimoiy farovonlikni oshirishga xizmat qiladi. Aksincha, elastiklik omilini inkor etish iqtisodiy nomutanosibliklarni kuchaytirishi va bozor muvozanatini buzishi mumkin.

Shu bois, talab va taklif elastikligi nazariyasi iqtisodiy ta'lim jarayonida chuqur o'rganilishi, ilmiy tadqiqotlarda esa kompleks va tizimli yondashuv asosida tahlil qilinishi lozim. Ushbu yondashuv bozor iqtisodiyoti sharoitida samarali va uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Маршалл А. Принципы экономической науки. – М.: Прогресс, 1993. – 415 с.
2. Самуэльсон П., Нордхаус В. Экономика. – М.: Вильямс, 2010. – 744 с.
3. Мэнкью Н. Г. Принципы микроэкономики. – СПб.: Питер, 2018. – 512 с.
4. Дорнбуш Р., Фишер С. Макроэкономика. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 620 с.
5. Ғуломов С. С. Иқтисодий назария. – Тошкент: Иқтисодиёт, 2019. – 368 б.
6. Расулов М. Микроиқтисодиёт. – Тошкент: Университет, 2021. – 342 б.